

Complexnummer: 531925

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

NHW-Batterij onder Poederoijen

Aantal complexonderdelen

3

Monumentnummers van complexonderdelen

531926, 531927, 531929

Woonplaats

Poederoijen

Gemeente

Zaltbommel

Provincie

Gelderland

Locatie van het hoofdoject

Batterij onder Poederoijen, Poederoijen

Complexomschrijving

Cluster 77. Complexomschrijving.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

COMPLEX BATTERIJ ONDER POEDEROIJEN

Inleiding

De Nieuwe Hollandse Waterlinie vormde van 1815 tot februari 1940 de hoofddefensielinie van het Koninkrijk der Nederlanden. De 85 kilometer lange verdedigingslinie die is gebaseerd op een uitgestrekte waterbarrière gesteund door militaire versterkingen, strekte zich uit van de Zuiderzee bij Muiden tot aan de Biesbosch bij Werkendam. De breedte varieerde van slechts enkele honderden meters ten oosten van Utrecht, tot 7,5 km en zelfs meer dan 10 km in de Vijfheerenlanden. Het typisch Hollandse defensiesysteem van inundaties was de verbeterde voortzetting van de eens zo succesvolle (oude) Hollandse Waterlinie uit 1672. Het concept voor een waterlinie dateert al uit 1589, toen prins Maurits opdracht kreeg van de Staten van Utrecht en Holland om te onderzoeken hoe de jonge Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden op een zo efficiënt mogelijke manier kon worden verdedigd. Door een optimaal gebruik van de geografische omstandigheden kon een bijzondere verdedigingslinie worden aangelegd. Daar waar hoog Nederland overgaat in het laag gelegen poldergebied is het tamelijk eenvoudig om land onder water te zetten met behulp van sluizen of het doorsteken van dijken. Aan de tastbare onderdelen van deze voornamelijk 'papieren tijger' werd eeuwenlang gesleuteld. Na WOII speelde de Nieuwe Hollandse Waterlinie geen rol van betekenis meer in de hoofddefensie. En in 1951 werden veel onderdelen van de Linie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

gedeclassificeerd, waarmee de opheffing van de Linie als zodanig een feit was.

Een verbeterde Waterlinie

De grond- en waterslag voor een verbeterde nieuwe Hollandse Waterlinie werd gelegd in de Franse tijd in 1796/97 door de directeur der Hollandse Fortificatiën C.R.T. Kraijenhoff. In zijn Memorie betreffende de eerste of capitale Waterlinie beschrijft Kraijenhoff gedetailleerd hoe de (oude) Hollandse Waterlinie er toen voorstond en geeft hij aan hoe deze Linie verbeterd zou moeten worden. Tevens bepleit hij een oostwaartse verlegging van de Linie om de stad Utrecht binnen de Linie te brengen, beschermd door een aaneenschakeling van voorposten. Niet alleen omdat Utrecht een belangrijke garnizoensstad was, maar vooral om te voorkomen dat de vijand de waterhindernis zou kunnen aftappen. De aanbevelingen die hij deed vormden het concept voor wat later de Nieuwe Hollandse Waterlinie gaat worden. In 1811 werden de plannen zelfs door Keizer Napoleon goedgekeurd: *La ligne de Naarden à Gorcum doit donc être considérée comme la vraie ligne de l'Empire*. Mede vanwege militaire en politieke ontwikkelingen werd het plan echter niet verder uitgewerkt. Na het vertrek van de Fransen, bij de aanloop tot het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden in het najaar van 1814, diende Kraijenhoff opnieuw een nota in, waarin zijn voorstellen uit 1796 en 1811 waren geactualiseerd. Daarop besloot Koning Willem I in het voorjaar van 1815 tot de aanleg van een nieuwe Waterlinie, toen nog 'Utrechtse Linie' genoemd. De militaire en waterstaatkundige werken voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie zouden het grootste en duurste infrastructurele project worden dat ooit in Nederland is uitgevoerd.

Bouwen aan een perfect systeem

Evenals de 'Oude' Hollandse Waterlinie steunde de 'Nieuwe' op uitgebreide - maar nu beter beheersbare - inundaties, waarbij forten en batterijen de inlaatpunten (sluizen) beschermden en de niet te inunderen terreinstroken en andere accessen afsloten. Samen met de waterbouwkundige Jan Blanken, inspecteur-generaal van Waterstaat, ontwikkelde Kraijenhoff als inspecteur-generaal der Fortificaties (1814-1826) de 'natte' plannen voor de Nieuwe Waterlinie en werd opdracht gegeven aan majoor-ingenieur Willem Offerhaus voor de bouw van een fortenkring om Utrecht. Tot aan Nieuwersluis werd het tracé van de (oude) Hollandse Waterlinie langs de Vecht aangehouden. Vanaf Nieuwersluis volgde de nieuwe linie de Vecht, tot enkele kilometers ten noorden van Utrecht. Daar moest de linie oostelijk om de stad heen buigen, om vervolgens langs de Vaartse Rijn verder te gaan tot aan de sluizen van Vreeswijk aan de Lek. Voorts sloot de nieuwe Waterlinie aan op het zuidelijke tracé dat in 1787 was verplaatst naar de Diefdijk en de Linge. Er dienden vijf zogenaamde 'inundatiekommen' te komen met op de accessen permanente verdedigingswerken. Op een zestal cruciale plekken werden door Blanken ontworpen waaiersluizen gebouwd. Deze sluizen, die zelfs tegen hoog water in geopend konden worden, waren ideaal voor militaire inundaties. De inrichting van een optimaal inundatiestelsel en de aanleg van de onmisbare permanente verdedigingswerken duurden, met onderbrekingen, van 1815 tot 1886. Dat de realisatie van de nieuwe Waterlinie zoveel tijd kostte, had alles te maken met de (internationale) politieke en militair-technische ontwikkelingen en de ingrijpende infrastructurele en waterstaatkundige veranderingen gedurende de negentiende eeuw. We kunnen in die eeuw een viertal bouwperiodes onderscheiden. In de eerste fase van 1815-1826 werden de versterkingen rondom Utrecht gerealiseerd. Vervolgens bouwde de Dienst der Fortificatiën van 1841 tot 1864 de torenforten bij de rivieraccessen en tussen 1867-1872 vonden overal in de Linie verbeteringen plaats. Ten slotte werden tussen 1871 en 1886 de laatste forten van de Linie gebouwd. In de twintigste eeuw veranderden de militaire tactieken drastisch en werden veldversterkingen tussen de forten aangelegd met diverse werken van gewapend beton.

Bouwfasen in de negentiende eeuw

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Gedurende de eerste bouwfase werd tussen 1816 en 1826 op de kwetsbare accessen rondom Utrecht een vijftal forten gebouwd. De eenvoudige werken bestonden uit aarden omwallingen, die precies in het hart van de te beveiligen weg of kade waren gelegen. De forten werden omgeven door een gracht en op de hoofdwal was de opstelplaats voor het geschut. De vorm en de omvang van de forten werden bepaald door de breedte van het acces en de ligging van de inundatiemiddelen. Op de hoog gelegen - en dus niet te inunderen - Houtense Vlakte werden vier lunetten gebouwd. Deze V-vormige versterkingen werden voorzien van zware bakstenen bekledingsmuren. Ten zuiden van Utrecht bouwde men ter bescherming van de inundatiesluizen forten bij Jutphaas, Vreeswijk en Culemborg. De volgende bouwfase diende zich aan nadat Nederland in 1839 België als onafhankelijke staat had erkend. Reorganisatie en vernieuwing van het verdedigingsstelsel waren nodig. Koning Willem II besloot tot een geconcentreerde verdediging, met de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoofddefensielinie. De vestingen en linies aan de landsgrenzen dienden om een eventuele vijandelijke opmars te vertragen, zodat de inundaties van Waterlinie tijdig konden worden gerealiseerd. De tweede actieve bouwperiode van de waterlinie duurde van 1841 tot 1864 en vond plaats, ondanks ingrijpende bezuinigingen op defensie (de omvang van het leger werd gehalveerd). Onder leiding van genieofficier Merkes van Gendt werden op de dijkaccessen langs de rivieren torenforten gebouwd. Bij de rivieraccessen van de Vecht, Lek, Linge en Waal verrezen ronde bakstenen torenforten. In diezelfde periode kregen veel kleinere werken van de linie 'bomvrije' gebouwen o.a. in de vorm van vierkante wachthuizen binnen de redoutes. Met de Napoleontische term 'bomvrij' (à l'épreuve de bombe) bedoelde men dat ze bestand waren tegen contemporain geschut. Het waren veelal wachthuizen met zware, gemetselde muren. Enige versterkingen op de dijkaccessen in het Vechtplassengebied, die nog uit de Franse tijd dateerden, werden vervangen door eenvoudige forten of redoutes. In 1853 werd de Kringenwet ingevoerd die bepaalde dat er binnen cirkel van 1000 meter van de forten beperkte bouw- en beplantingsvoorschriften golden i.v.m. een vrij schootsveld. Binnen deze kringen vinden we dan ook soms houten bebouwing. In 1951 werd de Kringenwet opgeschort en in 1963 ingetrokken. Omstreeks 1864 leek de Nieuwe Hollandse Waterlinie min of meer voltooid. Maar ontwikkelingen voor en tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870 brachten talloze tekortkomingen aan het licht, zowel op bouwkundig en wapentechnisch, als op tactisch gebied. Kolonel Kromhout kreeg de taak om de organisatie van de Waterlinie beter te structureren. Er waren veel te weinig bomvrije onderkomens voor manschappen en bomvrije magazijnen voor munitie. Bovendien bleken de zware muren van de hoge torenforten lang niet zo 'bomvrij' als ze heetten te zijn. Maar ook de nieuwe en de verbeterde 'bomvrije' forten bleken kort na oplevering alweer verouderd. In de daaropvolgende jaren werden de kwetsbare torens daarom beveiligd. Om de torens tegen directe treffers te beschermen, werd een zogenaamde 'contrescarp' aangebracht, een halfgrondgaande aanaarding van een dik kleipakket of een gemetselde en aangeaarde galerij die los stond van de toren en daar in een ruime halve cirkelvorm omheen lag. Ook veel andere bomvrije wachthuizen kregen een stevige aarden dekking. De derde bouwperiode (1867- ca. 1872) volgde o.a. na de uitvindingen van geschut met een getrokken loop (ca. 1860). Dit verdragende en nauwkeuriger geschut maakte duidelijk dat de werken in de Waterlinie toch zeer kwetsbaar waren. De forten misten dekkingsmogelijkheden voor manschappen en materieel. Er was behoefte aan bomvrije remises voor geschut en bomvrije kazernes voor de manschappen. Bovendien dienden de wallen te worden verzaaid. Door de toegenomen reikwijdte van de projectielen moesten de steden Naarden en Utrecht, die in de frontlinie kwamen te liggen, op grotere afstand worden verdedigd. Daarom werden vooruitgeschoven posten aangelegd. Het centraal gelegen Utrecht was al een kruispunt van wegen, maar werd sinds de jaren '60 ook een knooppunt van een nieuwe vorm van infrastructuur: de spoorwegen. De ring van zes oudere forten die Utrecht beschermde, lag ten opzichte van de mogelijke posities van vijandelijk geschut te dicht bij de stad. Daarom werd nog verder oostwaarts van de Domstad een tweede, vooruitgeschoven fortenkring aangelegd. Verder vonden langs de Lek verbeteringen plaats voor mogelijke onderwaterzettingen rond Utrecht: er kwam een nieuwe inlaatsluis bij Wijk bij Duurstede en er vonden verbeteringen plaats bij Honswijk. Begin jaren '70 realiseerde de regering zich dat het Nederlandse defensieapparaat de afgelopen dertig jaar sterk onder de bezuinigingen had geleden. Daarom diende de Minister van Oorlog de Vestingwet van 1874 in. Deze kende o.a. prioriteit toe aan de verbetering en vernieuwing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoeksteen van de Nederlandse verdediging. Binnen acht

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

jaar moesten nieuwe werkzaamheden voor de hoofdverdedigingslinie worden verwezenlijkt (ruim 10 miljoen gulden). Daarmee gingen men de vierde bouwperiode (ca. 1871-1886) in, die in feite een voortzetting was van de derde, maar op andere gronden. De Waterlinie was nog maar amper ingericht volgens de laatste eisen van een grote defensieve kracht, of in 1885 werd de brisantgranaat ingevoerd. Tegen dit explosieve projectiel was geen fort bestand. L'histoire se repète: op slag waren de forten van de gemoderniseerde Waterlinie weer verouderd en dus onbruikbaar. De geschiedenis van de vestingbouw leert dat de ontwikkelingen van de verdedigingsmethoden voortdurend achterlopen op die van de aanvalswapens. De forten bleken niet meer geschikt als opstellingsplaats voor vestinggeschut. Om trefkans te voorkomen, moesten manschappen en geschut worden gespreid in het linielandschap. De forten vervulden nog wel een rol als stormvrij infanteriesteunpunt. Sindsdien speelde 'maskering'(camouflage) door beplantingen op en bij de forten een rol. In deze periode werden op veel forten, behalve fortwachterswoningen, ook houten genie- en artillerieloodsen gebouwd om het materieel in vreedstijd vochtvrij te stallen. Ondertussen vond toch op grote schaal nieuwbouw plaats in de Waterlinie. Van noord tot zuid verrezen nieuwe forten en batterijen in de Linie om een aaneengesloten 'snoer' van steunpunten op bepaalde afstand van elkaar te realiseren. Daarna kwam de fortenbouw tot stilstand. Het nut en de kracht van de kostenverslindende en snel verouderende forten van de Waterlinie stonden aan het eind van de negentiende eeuw ter discussie. Het accent werd van de zogenaamde 'dode weermiddelen' verlegd naar de levende, mobiele strijdkrachten die verspreid in veldversterkingen in de Linie zouden moeten opereren om een stormaanval met de nieuwste wapens te weerstaan.

WOI en WOII

Tijdens de mobilisaties van WOI en WOII werd een groot aantal veldversterkingen voor artillerie, infanterie en munitieopslag aangelegd. Loopgravenstelsels, groepsnesten, prikkeldraadversperringen, gevechtswagenversperringen en tankgrachten bepaalden het gezicht van de jongste Waterlinie. Ook bouwde men honderden betonnen groepsschuilplaatsen en vele mitrailleurkazematten tussen de forten in het linielandschap. Op en bij de forten verschenen de moderne golfplaten Nissen-hutten en Romney-loodsen voor diverse doeleinden.

BATTERIJ ONDER POEDEROIJEN

Inleiding complex

Het complex BATTERIJ ONDER POEDEROIJEN, dateert in eerste aanleg uit de periode 1879-1886 en is genoemd naar het enige kilometers oostelijk ervan gelegen dorp Poederoijen. De batterij is aangelegd ter verdediging van het Maasaccés, alsmede ter versterking van de westgrens van de inundatiezone in de Bommelerwaard. De batterij - in feite is het een klein fort - is eerst als aarden verdedigingswerk ingericht, waarbij ernstige problemen werden ondervonden vanwege de slappe ondergrond. Een van de gevolgen hiervan was dat het werk uiteindelijk kleiner is opgeleverd dan aanvankelijk de bedoeling was. Vervolgens is de batterij uitgerust met slechts één bomvrij gebouw, terwijl aan de keelzijde geen wal is opgeworpen. (Ook een deel van de overige aardwerken is later geëgaliseerd). De hoofdvorm van het kleine fort is ruwweg die van de hoofdletter D, met de rechte begrenzing aan de keelzijde (noordwest). In 2008 is besloten tot gedeeltelijke restauratie van het werk, met onder meer consolidatie van aanleg en brug.

Ligging en relatie met andere complexen

De Batterij onder Poederoijen ligt langs de Noordelijke Maasdijk en diende vooral ter verdediging van het Maasaccés, dat bestond uit de bevaarbare rivier en de beide oevers, alsmede van de Afsluitdijk (ca. 1895) tussen Giessen en Het Munnikenland en de hierin en hierbij gelegen sluizen en andere waterwerken. Dit deel van de rivier verloor als gevolg van de grote Maaswerken (vanaf 1889), die

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

leidden tot het ontstaan van de Afgedamde Maas, overigens een belangrijk deel van de afwaterings- en scheepvaartfunctie. Verder droeg de batterij bij aan de verdediging van de Nieuwendijk, die de oostgrens was van de inundatiezone in de Bommelerwaard, en waarvan onder meer de Polder Brakel en de Polder Poederoijen deel uitmaakten. Het noordelijk uiteinde van de Nieuwendijk werd onder meer verdedigd door de Batterij onder Brakel; beide werken konden elkaar dekken en werden na uitbouw van de versterking van de Nieuwendijk zelf (1914-1918) ook geflankeerd vanuit de open opstellingen langs de dijk.

Omschrijving complex

Het ruim 6 ha beslaande complex BATTERIJ ONDER POEDEROIJEN bestaat in hoofdzaak uit een ruwweg hoofdletter D-vormig aardlichaam met afgeronde begrenzingen, dat van oudsher grotendeels is omgeven door een natte gracht en waarop, behalve een aardgedekt bomvrij gebouw, onder meer ook resten van een betonnen borstwering voorkomen. Direct buiten de natte gracht, waarover de authentieke brug, bevinden zich nog de buitenoevers met glacis en resten van de onderhoudsweg. Verder omvat het complex ook de van oudsher met grenspalen aangeduide zogenoemde Militaire landsgrond. Er kunnen resten of sporen van aardwerken, loopgraven, emplacements enz. binnen het complex aanwezig zijn.

De bescherming van de Batterij onder Poederoijen betreft de volgende complexonderdelen:

-\tBATTERIJAANLEG EN AARDWERKEN, (RESTEN) BETONNEN BORSTWERING, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS EN DEEL OMLEIDINGSWEG EN MET DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE

-\tBOMVRIJ GEBOUW

-\tBRUG

Waardering:

Het complex BATTERIJ ONDER POEDEROIJEN is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de en 20ste eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw).

Het betreft hier een complex dat in eerste aanleg een voorbeeld is van een uit aard- en metselwerk samengesteld klein fort met omgrachting uit de periode 1879-1886 bij een rivieracces en bij water- en inundatiewerken.

* Krijgshistorische en systeemwaarden als onderdeel van een aaneengesloten militaire verdedigingslinie tussen de voormalige Zuiderzee en de Biesbosch. Deze bestond hoofdzakelijk uit een samenhangend systeem van inundatievelden en bijbehorende inundatiemiddelen en van schootsvelden. Dit systeem werd aangevuld met diverse, uit verschillende perioden daterende typen gebouwde of aangelegde verdedigingswerken die dienden ter afsluiting en verdediging van niet te inunderen terreinen of andere accessen.

---

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

- * Archeologische waarden vanwege mogelijk in de bodem aanwezige sporen en resten van aardwerken, wallen, geschutopstellingen en dergelijke.
- * Ensemblewaarde en situationele waarden door de ligging binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en in het bijzonder in de directe relatie tot de complexen Batterij onder Brakel en Tussenstelling aan de Nieuwendijk, alsmede de nabije sluis- en waterwerken. Tevens is hier sprake van een in hoge mate gave relatie met het schootsveld.
- * Het complex is representatief (karakteristiek) omdat het nog steeds verschillende fysieke onderdelen, kenmerken en omgevingskenmerken vertoont die destijds tot de bouw aanleiding waren.
- * Het complex is redelijk gaaf bewaard omdat qua structuur en fysiek voorkomen de hoofdzaken van de toestand in de jaren '80 van de 19e eeuw zijn bewaard.

Monumentnummer*: 531926

Status rijksmonument
Inschrijving register* 23 januari 2015
Kadaster deel/nr 82954/57

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Poederoijen Zaltbommel Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Batterij onder Poederoijen, Poederoijen

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding	Grondperceel
Brakel	M			1124
Brakel	M			1125
Brakel	M			1111

Omschrijving**

Cluster 77.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

BATTERIJ AANLEG EN AARDWERKEN, (RESTEN) BETONNEN BORSTWERING, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS EN DEEL OMLEIDINGSWEG EN MET DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE als basale elementen van de Batterij onder Poederoijen. Forten werden gewoonlijk geconstrueerd op basis van vooraf aangebrachte aardlichamen die als een fundering fungeerden en wegzakken in (een natte en slappe) bodem moesten voorkomen. Bij de bouw van de forten is, behalve dit gewoonlijk al tactisch 'voorgevormde' aardlichaam - dat op zichzelf reeds een weerbare rol kon vervullen - ook nog een specifieke aanleg gerealiseerd die bedoeld was om de defensieve kracht te vergroten, de veiligheid van de bezetting te waarborgen en intern en extern transport en verkeer te vergemakkelijken. Zo ontstonden er onder meer aarden dekkingen voor verschillende bouwwerken, om ze minder kwetsbaar te maken voor inslagen van vijandelijk vuur, aarden wallen die de bebouwing en open terreinen dekten en de contouren bepaalden en bestrate paden en appelplaatsen.

Forten werden gewoonlijk omgeven door een of meer natte of droge grachten om eventuele nadering van de omwalling of het fortterrein tot het laatst toe te belemmeren. De forten waren gewoonlijk slechts te bereiken via een of meerdere bruggen of via een smalle landengte. Waar om waterstaatkundige of andere redenen een permanente directe verbinding tussen binnen- en buitengebied

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

bestond, was deze zodanig uitgevoerd dat hij niet of slechts met de grootste moeite te passeren was. Toepassing van zogenoemde ezelsruggen, monniken (vooral bij vestingen) en / of hekwerken was hierbij gebruikelijk. Langs de buitenzijde van de grachten lag vaak een weg of pad, dat zowel in de vorm van een gedekte weg kon zijn aangelegd, als ook wel gelijk met, of zelfs boven maaiveldniveau. Deze wegen of paden konden verschillende functies hebben, uiteenlopend van openbare weg tot onderhoudspad, en ook van militaire gedekte weg tot exclusieve toegangsweg naar het fort. Buiten de natte gracht bevindt zich bovendien vaak een (van oudsher en nog ten dele) met grenspalen als zodanig aangemerkte zone waarover het Ministerie van Oorlog zeggenschap had. De Batterij onder Poederoijen vormde geen uitzondering op dit principe, maar wel werden ernstige problemen ondervonden bij de aanleg van het aardlichaam, dat door de slappe ondergrond danig verzakte. Mede als gevolg hiervan is het kleiner uitgevoerd dan aanvankelijk de bedoeling was en is het aan de keelzijde niet voorzien van een wal. Het fort was voorheen toegankelijk via een aan de westzijde, over de gracht gelegen brug. Deze brug is nog aanwezig, maar is functioneel vervangen door een dam. Een gedeeltelijke restauratie vanaf 2008 heeft ertoe geleid dat aanleg en onderdelen zijn geconsolideerd.

Omschrijving

De BATTERIJ AANLEG EN AARDWERKEN, (RESTEN) BETONNEN BORSTWERING, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS EN DEEL OMLEIDINGSWEG EN MET DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE van de Batterij onder Poederoijen, in hoofdzaak bestaande uit een ruwweg ovaal, asymmetrisch aardwerk, waarvan de keelzijde een relatief recht beloop heeft en het buitentalud afgeronde vormen kent, met als resultaat een grondplan dat op de hoofdletter 'D' lijkt. De ten dele geëgaliseerde aardwerken en resten van een betonnen borstwering herinneren nog aan de vroegere omsluiting van het fortterrein of terreplein. Het centraal gelegen bomvrije gebouw is door aardwerken gedekt en bezit twee vooruit stekende vleugels die tezamen met de hoofdgevel een soort voorplein vormen. De aanleg van de batterij dateert uit de periode 1879-1886. De batterij is destijds aan de noordzijde van de Noorder Maasdijk gebouwd ter afsluiting van het acces van de (Afgedamde) Maas en als verdediging van inundatiesluizen in de Nieuwendijk en later ook de (schut)sluizen in de Afsluitdijk. Het bijbehorende schootveld is nog goed herkenbaar. De gracht van de Batterij onder Poederoijen is ten dele verland, maar is als zodanig goed herkenbaar en vormt een ruime omkadering van de aanleg van het fort. Rond de gracht ligt een goed herkenbaar glacis met onderhoudspad. De oorspronkelijk met grenspalen als zodanig aangemerkte zone waarover het Ministerie van Oorlog zeggenschap had, de Militaire Landsgrond, is op de bij dit document behorende kaart aangeduid.

Waardering

De BATTERIJ AANLEG EN AARDWERKEN, (RESTEN) BETONNEN BORSTWERING, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS EN DEEL OMLEIDINGSWEG EN MET DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE van de Batterij onder Poederoijen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het onderdeel is een voorbeeld van een aarden aanleg, waarop een bomvrij bouwwerk met aarden dekking, en verder een gracht met omleidingsweg en door middel van grenspalen aangeduide militaire zone uit de periode 1879-1886.

---

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

- * Ensemblewaarde en situationele waarden door de ligging binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en in het bijzonder door de in hoge mate gave relatie met het schootsveld.
- * Het onderdeel is representatief omdat het accesverdediging en verdediging van inundatie- en andere sluiswerken in een grotendeels ongeschonden fysieke omgeving laat zien.
- * Het onderdeel is redelijk bewaard omdat het grondplan, de gracht en het onderhoudspad goed herkenbaar bewaard zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

Monumentnummer*: 531927

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	23 januari 2015
Kadaster deel/nr	82954/58

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Poederrijen	Zaltbommel	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Poederrijen	Batterij onder Poederrijen

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Brakel	M			1124

*Omschrijving***

Cluster 77.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

BOMVRIJ GEBOUW als representant van een type bomvrije bouwwerken dat aan drie zijden en bovenop is voorzien van een aarden dekking en dat alleen een gevel aan de keelzijde bezit. Nadat het aardlichaam van de Batterij onder Poederrijen met de nodige tegenslag was gerealiseerd is centraal op het werk een bomvrij gebouw gerealiseerd als onderkomen voor verschillende functies. Met de toename van de draagwijdte van het geschut, de kracht van de inslagen van projectielen en de explosieve kracht van (brisant)granaten werd het steeds moeilijker weerstand te bieden tegen beschietingen. Verzwaring van metselwerk, toepassing van schokabsorberende metselsystemen (onder meer door middel van bogen en gewelven), flauwe hellingshoeken en gebogen of juist puntige vormen, gebruik van beton - en later van gewapend beton - in steeds zwaardere uitvoering, was een van de manieren om de vestingwerken bestand te houden tegen toenemende aanvalskracht. Bovendien was het aanbrengen van aarddekkingen een goed middel gebleken om de energie van inslagen te absorberen of te dempen. Dit is de reden waarom vele gemetselde of betonnen werken van een aardlaag of een frontbescherming van zand of aarde zijn voorzien. Afhankelijk van de periode van ontstaan - en daarmee van de te verwachten inslagkracht van projectielen - werd van 'bomvrije gebouwen' gesproken, wanneer ze werden geacht bestand te zijn tegen een van tevoren bepaald aantal inslagen van zwaar kaliber. Het bomvrije gebouw op de Batterij onder Poederrijen is uitgevoerd in baksteen en omvat twee bovengrondse bouwlagen en een kelderverdieping.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

BOMVRIJ GEBOUW op de Batterij onder Poederoijen, centraal op het aardlichaam en gekenmerkt door een vrijwel spiegelbeeldig uitgevoerde, bakstenen gevel aan de noordwestzijde of keelzijde van het werk. In het metselwerk zijn boogvormen herkenbaar. De plattegrond van het bouwwerk is rechthoekig, met op de begane grond links en rechts vooruitspringende vleugels, die samen een voorplein vormen. Het bomvrije gebouw is verder aan alle zijden door aarde gedekt als bescherming tegen inslagen van projectielen. De gevel van de begane grond wordt aan weerszijden begrensd door haakse keermuren en is ongeveer half zo breed als de gevel van de verdieping, die aan beide zijden eindigt met in het gevelvlak gelegen, schuin dalende keermuren. De linker haakse keermuur bevat toegangsopeningen. De hoofdgevel bevat op de begane grond links en rechts iets getoogde toegangsopeningen; beide worden geflankeerd door dito vensteropeningen. Op de verdieping, recht hierboven, twee stel vensteropeningen in een vergelijkbare compositie, en daarbuiten toegangen met dubbele schuifdeuren, die toegang gaven tot remises. Deze twee laatste toegangen zijn bereikbaar via taluds achter de eerder genoemde haakse keermuren, waarop zich eenvoudige, ijzeren hekwerken bevinden. Een inscriptie toont de naam 'Pouderoijen // 1880'. Onder de begane grond bevindt zich een kelderverdieping. Het bouwwerk vertoont grote overeenkomst met het bomvrije bouwwerk op de Batterij onder Brakel, dat als pendant is te beschouwen.

Waardering

Het BOMVRIJ GEBOUW op de Batterij onder Poederoijen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1880, namelijk een voorbeeld van een met aarde gedekt bomvrij gebouw met een tweetal vooruit stekende keermuren die een klein voorplein omsluiten.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex. Verder als pendant van het vergelijkbare gebouw op de Batterij onder Brakel.

* Het onderdeel is tamelijk representatief omdat het in verschijningsvorm de kenmerken vertoont die het toenmalige defensieve doel onderstrepen.

* Het onderdeel is goed bewaard omdat het in de loop der tijd weinig wezenlijke aanpassingen heeft ondergaan en het de oorspronkelijke structuur heeft behouden.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bomvrij militair object

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531929

Status rijksmonument
Inschrijving register* 23 januari 2015
Kadaster deel/nr 82954/51

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Poederrijen Zaltbommel Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Poederrijen Batterij onder Poederrijen

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Brakel M 1124

Omschrijving**

Cluster 77.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

BRUG als aan de keelzijde van het werk gelegen toegang tot de Batterij onder Poederrijen, uitgevoerd als (vaste) ijzeren brug. Het ophalen of verwijderen / vernietigen van bruggen is sinds de oudheid een probaat middel om indringers te weren. Niet alleen werd zo de doorgang of overtocht over een waterloop, een droge of een natte gracht of een terreindiepte belemmerd of vertraagd, maar ook moest een aanvaller zelf zorgen voor middelen om de barrière eventueel zelf te nemen. Houten bruggen waren relatief snel te vernietigen, desnoods door ze in brand te steken. Stenen en betonnen bruggen vergden een grotere en meer tijdrovende ingreep, al kon een springlading soms snel het gewenste effect sorteren. Met de komst van ijzeren bruggen - in de loop van de 19de eeuw op grote schaal toegepast in vele verschillende varianten - bleef de tweede mogelijkheid bestaan, maar verdween de eerste. Het opblazen van bruggen was kapitaalvernietiging en gebeurde alleen in uiterste noodzaak. Een manier waarop ijzeren bruggen afgesloten konden worden was die van het uitnemen of ontoegankelijk maken van (kleine) delen ervan. Bij vaste ijzeren bruggen bestond deze mogelijkheid niet, al konden wel delen van een uit houten planken bestaand wegdek worden verwijderd. De authentieke toegangsbrug van de Batterij onder Brakel is in slechte toestand blijven bestaan en is functioneel vervangen door een dam. De brug is in het restauratieprogramma van 2008 opgenomen. In 2009 was de brug nog in slechte conditie en ontoegankelijk; er waren meerdere onderdelen defect of ontbrekend, waaronder het houten wegdek en de leuning.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

BRUG over de gracht aan de keelzijde van de Batterij onder Poederoijen, oorspronkelijk daterend van rond 1880. De circa 20 m lange en 4 m brede brug ligt op enkele iets uitstaande, geschoorde ijzeren jukken in H-profiel. Het houten brugdek rust op gesloten, ijzeren profielliggers. Aan weerszijden van het brugdek ongeveer 1 m hoge, ijzeren leuningen, die door middel van ijzeren standers worden gedragen. Bruggen van dit type en ook van deze omvang zijn in de Nieuwe Hollandse Waterlinie tamelijk zeldzaam.

Waardering

De BRUG over de gracht aan de keelzijde van de Batterij onder Poederoijen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op en ontstond als uitvloeisel van: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1880, namelijk een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde uiting van de historische waterbouwkunde, namelijk een (vaste) toegangsbrug tot een klein fort.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het een goed voorbeeld is van toepassing van dit type brug in een militaire situatie en het vertegenwoordigt zeldzaamheidswaarde vanwege omvang, functie en conditie (na restauratie), omdat weinig vergelijkbare bruggen zijn blijven bestaan.

* Het onderdeel is matig bewaard omdat essentiële onderdelen zijn vergaan of verdwenen, maar deze zullen bij restauratie worden vervangen en aangevuld.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument